

З ЛИСТУВАННЯ ІПОЛИТА МОРГІЛЕВСЬКОГО ТА ДМИТРА ГОРДЕЄВА

Продовжуючи розпочату у попередньому випуску збірки “Софії Київської” публікацію матеріалів, що стосуються життя відомого дослідника Софійського собору Іполита Владиславовича Моргілевського (1889–1942)¹, у цьому випуску публікується його листування з візантиністом-сходознавцем Дмитром Петровичем Гордеєвим (1889–1968)².

Обидва були однолітками, майже одночасно розпочали свій шлях у науці. Налагодженню контактів сприяли й перетини наукових інтересів вчених, адже в сфері дослідницької уваги Моргілевського та Гордеєва перебували пам’ятки архітектури як України, так і Кавказу. Окрім того, обох молодих дослідників єднала й особа наукового вчителя та наставника Ф. Шміта, який сприяв встановленню їхніх епістолярних контактів. І хоча Моргілевський не був його учнем, на відміну від Гордеєва, він все ж перебував під значним впливом ідей відомого візантиніста, тож певною мірою теж може вважатись вихованцем останнього. Зокрема, Іполит Владиславович підтримав ідеї Ф. Шміта щодо генетичної спорідненості найдавніших пам’яток архітектури та мистецтва Русі зі Сходом, зокрема, Кавказом³. Розвиток цих ідей у працях І. Моргілевського вже став предметом наукових студій О. Ненашевої⁴. Дослідження епістолярію переконують, що певну роль у концептуальному розвитку архітектурознавчих студій І. Моргілевського, окрім Ф. Шміта, відіграв і Д. Гордеєв.

Як засвідчують наявні матеріали, ініціатором епістолярних контактів став саме Моргілевський, а приводом були результати його трирічних

¹ В. Корнієнко, *Curriculum vitae Іполита Моргілевського*, Софія Київська: Візантія. Русь. Україна. Вип. III: Збірка наукових праць, присвячена 150-літтю з дня народження Єгора Кузьмича Редіна (1863–1908) (2013) 327–336.

² Про нього див. також мою статтю “Дмитро Гордеєв – забутий вчитель Віктора Лазарева” у цій збірці.

³ Ф.І. Шміт, *Мистецтво старої Русі-України*, Харків 1919, с. 32, 46, 70–71.

⁴ Докл. див.: О. Ненашева, *Софія Київська і собор у Мокві (Абхазія) в інтерпретації І.В. Моргілевського та Н.П. Кондакова (За матеріалами ІР НБУВ та ЦДАМЛМ України)*, Сучасні проблеми дослідження, реставрації та збереження культурної спадщини: Збірник наукових праць з мистецтвознавства, архітектурознавства і культурології 5 (2008) 153–159; О. Ненашева, *Архітектурознавчі студії І.В. Моргілевського. Теорія запозичень у контексті тоталітарної науки 1920–1930-х років*, Сучасні проблеми дослідження, реставрації та збереження культурної спадщини: Збірник наукових праць з мистецтвознавства, архітектурознавства і культурології 6 (2009) 163–200.

архітектурних досліджень Софії Київської. У зондажі північної зовнішньої галереї біля нинішнього виходу з собору (існує з часів митрополита Петра Могили) у червні-липні 1921 р. він виявив збережений первісний фресковий зовнішній розпис, що був закладений ще в XI ст.⁵ Вірогідність існування цих фресок у Софійському соборі передбачив Д. Гордєєв у присвяченій розписам новгородської церкви Федора Стратилата статті, що вийшла друком у XXII томі “Візантійського временніка” (1916–1917 рр.).

Вчений, аналізуючи наявні дані щодо фрескового розпису Федорівського храму, зауважив, що його зовнішні фрески дослідники згадували, однак спеціально не досліджували та не описували. Гордєєв був переконаний, що проблеми збереженості зовнішнього фрескового розпису призвели до того, що ані їх іконографія, ані стиль не стали предметом окремого наукового дослідження. Між тим, як зазначав вчений, незважаючи на несприятливі обставини, ці фрески давньоруського часу все ж збереглись, як один з прикладів він наводив розписи хрещальні Софії Київської, де первісний шар фрескового тиньку заходить у шви закладу арки, що підтверджує, на його думку, факт розпису аркової пройми, що був аналогічний фрескам галерей. Зважаючи на це, вчений зробив висновок:

“... зовнішні стіни аркад собору з півночі та півдня були колись розписані так само, як і з заходу (східна стіна хрещальні), де зберігся лише фрагмент, що увійшов до хрещальні і тому за інших умов зберігся до наших днів, у той час як інші частини зовнішнього стінопису загинули”⁶.

Висловлене Д. Гордєєвим припущення про наявність розписів північної зовнішньої галереї знайшло підтвердження завдяки дослідженням І. Моргілевського, про що він з радістю й сповістив Дмитра Петровича у листі від 25 липня 1921 р. Однак написання листа, як вважаю, було обумовлене не тільки прагненням поділитись радістю наукового відкриття, а й мало на меті саме налагодження контактів для обміну інформацією, насамперед, щодо результатів новітніх досліджень пам’яток архітектури Кавказу. Адже у подальшому, як засвідчують епістоли, між обома вченими налагодився жвавий обмін інформацією про нові експедиційні дослідження, а також відбувався взаємообмін літературою, що відбувався як на особистому рівні, так і на рівні наукових установ, де вони працювали, – Музейного містечка

⁵ Давня фреска була закладена під час облаштування в східних частинах північних галерей усипальні Ярослава. Докл. див.: *Таємниці гробниці Ярослава Мудрого (за результатами досліджень 2009–2011 рр.)* [Нікітенко Н.М., Корнієнко В.В., Марголіна І.Є., Куковальська Н.М., Михайличенко Б.В.]; за наук. ред. Н.М. Нікітенко та В.В. Корнієнка, Київ 2013, с. 30–32.

⁶ Д.П. Гордєєв, *О Новгородских Федоровских фресках*, ВВ 22, 3–4 (1915–1916) 282–283, прим. 4.

у Лаврі (І. Моргілевський) та Кавказького історико-археологічного інституту (Д. Гордєєв).

На жаль, в архіві відсутня чернетка відповіді Д. Гордєєва на перший лист 1921 р., а між наступним листом міститься лакуна у сім років. Однак не варто сумніватись у тому, що вчені підтримували епістолярні контакти. Адже наступні п'ять епістол 1928–1931 рр., що публікуються нижче, засвідчують близькі дружні стосунки між Моргілевським та Гордєєвим, які не могли скластись спонтанно після тривалої семирічної перерви. Те, що Гордєєв інформував Моргілевського про експедиції по пам'ятках Кавказу, свідчить згадка ним листів Дмитра Петровича: “про Ваші цікаві експедиції дізнався не тільки з *Ваших листів* (виділено мною – В.К.)”⁷. Тож слід визнати, що збереглась тільки частина епістолярію. Однак і наявні листи є важливим джерелом, який доповнює окремі біографічні моменти з життя обох вчених, передусім, Моргілевського.

У попередньому випуску “Софії Київської” мною опублікована складена ним автобіографія⁸. Текст листів дозволяє уточнити ряд моментів щодо хронології та об'єктів дослідження Моргілевського під час його поїздок на Кавказ. Зокрема, в автобіографії він згадує про поїздки у 1928 р. до Вірменії (Ечміадзін, Ахпат та Санаїн) та до Грузії (Урбнісі, Тифліс)⁹. З листа від 27 березня 1929 р. стає відомим про те, що ця наукова подорож охоплювала й Абхазію: дослідник відвідав Мокві, обстежив та виконав обміри храму. Загалом, Моргілевський здійснив кілька наукових експедицій до Абхазії, хоча в автобіографії він не уточнював, які саме пам'ятки вивчались¹⁰. Проте завдяки поштівці від 2 вересня 1930 р. стало відомо, що влітку цього року вивчення зосереджувалось довкола Карачаєвська, де він обстежив та здійснив обміри трьох Зеленчуцьких храмів, Шоаніну та Сенти.

Не менш цікаву інформацію з листів можна отримати щодо шляхів поповнення фондів колекцій музеїв на теренах Києво-Печерської лаври. Зокрема, у листі від 26 вересня 1931 р. Моргілевський згадує, що тим, хто їде у відрядження, адміністрація Музейного містечка, окрім виконання прямих завдань, ставила в обов'язок займатись також пошуком експонатів. Зокрема, для Музею історії релігій Моргілевський мав провести розшуки мусульманських та язичницьких культових предметів. На жаль, наразі немає відомостей про те, чи виконав він це завдання і чи поповнились фонди музею привезеними з експедицій Моргілевського речами.

⁷ Лист від 17 березня 1929 р., див. нижче.

⁸ В. Корнієнко, *Вказ. праця*, с. 327–336.

⁹ *Там само*, с. 335.

¹⁰ *Там же*, с. 335.

Отже, навіть частково збережений епістолярій є важливим джерелом, публікація якого у подальшому сприятиме більш виразному накресленню історичних портретів обох вчених з метою повернення дослідницького інтересу до призабутих імен визначних українських дослідників пам'яток архітектури та монументального мистецтва Візантії та країн її культурно-історичного впливу.

* * *

Листи зберігаються в особовому фонді Дмитра Петровича Гордєєва (ф. 208) Центрального державного архіву-музею літератури і мистецтва України. Публікуються мовою оригіналу сучасним правописом.

1. *І. Моргілевський – Д. Гордєєву, Київ – Тифліс, 25 липня 1921 р.*

Глубокоуважаемый Дмитрий Петрович,
прежде всего, позвольте сказать, кто Вам пишет: Ипполит Владиславович Моргилевский, архитектор собора Св[ятой] Софии Киевской.

Уже третий год я занимаюсь обмерами и исследованием архитектурной и конструктивной структуры собора. С громадными трудностями мне удалось организовать обмерную и чертежную мастерскую, хорошо снабдив ее инструментарием и всем необходимым для того, чтобы достойным образом изобразить памятник.

Сейчас идет обследование нижнего яруса собора; строится его план и исследуются детали конструкций. Описывать во всех подробностях то, что мне удалось узнать и увидеть, было бы слишком длинно, сделаю это когда-нибудь в другой раз, сейчас скажу о самом существенном.

В начале текущего лета я начал делать снаружи собора так называемые зондажи, т[о] е[сть], снимать штукатурку в тех местах, где я подозревал пристройки, замуровки и разные позднейшие изменения, причем на северной и южной стенах собора я набрел в узких простенках на две пары граненных колонн и на северной паре колонн открылась великолепно сохранившаяся орнаментальная фресковая роспись, отчасти сбитая, но несомненно покрывавшая кругом оба стержня колонн, теперь отчасти покрытая домонгольской кладкой она, несомненно, современна Ярославовой постройке. Открыв эти росписи, я продолжил свои поиски по соседству снаружи собора и в некоторых местах нашел ясные следы наружных росписей.

С особенною радостью сообщаю это все именно Вам, так как недавно в связи с моей находкой Федор Иванович¹¹ дал мне прочесть Вашу

¹¹ Шміт, Федір Іванович (1877–1937) – візантолог, археолог, мистецтвознавець, дійсний член ВУАН (1921), професор Харківського університету (1912–1921), директор Інституту

интересную статью о Федоровских фресках¹², где Вы проявили изумительную прозорливость, высказав уверенность в том, чему теперь нашлось блестящее доказательство.

Добавлю еще, что узор на капители колонны, так же как и самое членение этой капители, оказались тождественными с узором и членением капителей в “Львином дворе” в Альгамбре¹³. Несомненно, что и капитель Альгамбры¹⁴ XIV века и капитель Св[ятой] Софии¹⁵ XI века имеют один и тот же корень, который по-видимому надо искать где-нибудь на древнем Востоке, быть может, где-нибудь в Сасанидской Персии¹⁶.

Фотография росписей отослана в Вену к Ю. Стржиговскому¹⁷.

В организованной Федором Ивановичем Археологической Комиссии при Всеукраинской академии наук¹⁸ Вы избраны членом-корреспондентом.

Я – житель Тифлиса, окончил там среднюю школу, мои мать, сестра и брат до сих пор живут в Тифлисе. Все свое детство я провел вблизи памятников Армении и Грузии, и все мои помыслы, естественно, стремятся на Кавказ, и по окончании здешней работы я твердо решил ехать на Кавказ, где, быть может, нам с Вами суждено будет немало поработать вместе.

Адрес: Киев, Академия наук, товарищу председателя Архитектурно-монументальной секции Археологической комиссии Ипполиту Владиславовичу Моргилевскому.

Искренне уважающий Вас

И. Моргилевский.

25.VII – 1921.

[Киев].

ЦДАМЛМУ, ф. 208, оп. 2. спр. 151, арк. 1, 2, автограф.

історії мистецтва (1925–1930), працівник Державної академії історії матеріальної культури (1930–1933). Заарештований 1933 р., засуджений на 5 років заслання, 1937 заарештований вдруге та засуджений до розстрілу.

¹² Мовиться про видання: Д.П. Гордєєв, *Указ. соч.*, с. 281–296.

¹³ Двір посередині Левиного палацу в складі Альгамбри, збудованого у XIV ст. за Мухамеда V. Назву отримав від розташованого посередині нього фонтану, що зображують 12 левів.

¹⁴ Далі знаходиться закреслений сполучник “и”.

¹⁵ Далі знаходиться закреслене “в”.

¹⁶ Середньовічна держава, що існувала на теренах Ірану та Іраку з 224 по 651 рр.

¹⁷ Стржиговський, Йозеф (1862–1941) – мистецтвознавець, візантолог.

¹⁸ Науково-дослідна установа при ВУАН, утворена 1921 р. Поділялась на 6 секцій: археології, матеріальної етнографії, архітектурно-монументальної, історії мистецтва, музеєзнавства та пам'яток природи. У 1922 р. реорганізована в Археологічний комітет, а у 1924 – у Всеукраїнський археологічний комітет.

2. Д. Гордєєв – І. Моргілевському, Тифліс – Київ, 19 липня 1928 р.¹⁹

И.В. Моргилевскому.

Тифліс

19.VII.1928.

Многоуважаемый Ипполит Владиславович!

Согласно обещанию, одновременно с сим, высылаю две бандероли:

1) наложенным платежом с 3 изданиями Т[и]фл[исского] Груз[инского] У[ниверсите]та – а) альбом²⁰ изд[анный] под ред[акцией] Такайшвили²¹ – 3 р[убля] 50 к[опеек]; б) Малая ц[ерковь] Креста Мцхетского²² – 1 р[убль] 50 к[опеек]; в) Шио-Мгвимская лавра²³ – 1 р[убль] (отправляю от имени сестры жены, т[ак] к[ак] в ближ[айшее] время меня в Т[и]фл[исе] не будет вероятно) и 2) альбом Калашникова²⁴ изд[ания] КИАИ²⁵ – из числа моих ред[акторских] экземпляров, т[ак] к[ак] вы не дали своих работ в И[нститу]т (а только лично мне, как я потом досмотрел). Пришлите их, в порядке обмена, в КИАИ и сообщите мне, какие №№ наших “Известий”²⁶ у Вас имеются, чтобы дослать недостающие. П кн[игу] Bull[etin] hist[orique]²⁷ за 1924 г[од] я постараюсь достать и выслать особо в ближайшее время и привезу Вам осенью.

С Петром Петровичем²⁸ я говорил о желательности обмена изд[аниями] Лавр[ского] Музея²⁹ и КИАИ, и он высказывался положительно.

¹⁹ Нижче рукою Д. Гордєєва дописано дрібнішим почерком: “23.VII. дослал бандеролью П т[ом] Bull[etin] hist[orique] за 1924 г[од] с сопроводит[ельной] открыткой”.

²⁰ Мовиться про видання: *Album d'architecture géorgienne*. Éd. de l'Univ. de Tiflis, Tiflis 1924.

²¹ Такайшвілі, Сфимій Семенович (1863–1953) – історик, філолог, археолог, академік Грузинського АН (1946).

²² Мовиться про видання: *Die Kirche des heiligen Kreuzes von Mzcheta*, Tiflis 1921. Малий храм Святого Хреста – церква VI ст. неподалік від Мцхети.

²³ Вочевидь, мовиться про окремих відбиток статті: G. Tschubinaschwili, *Die Schiomghwime Lawra*, Bulletin de l'Université de Tiflis 5 (1925) 209–253. Шио Мгвимський монастир – старовинний монастир, заснований у VI ст. неподалік від Мцхети.

²⁴ Мовиться про видання: М.Г. Калашников, *Центральнокупольные культовые здания в Цром-и и Атен-и: Альбом чертежей, выполненных по обмерам с природы*, Тифлис 1927. Калашніков, Михайло Георгійович (1886–1969) – архітектор, реставратор, художник.

²⁵ Кавказький історико-археологічний інститут, заснований 1917 р. З 1932 р. – складова Закавказького філіалу АН СРСР. У 1936 р. в системі Грузинського філіалу АН СРСР утворений Інститут мови, історії та матеріальної культури, що перебрав на себе функції КІАІ.

²⁶ “Известия КИАИ” – друкований орган Кавказького історико-археологічного інституту, що виходив у 1923–1927 рр.

²⁷ Мовиться про видання: *Bulletin historique* 2 (1924).

²⁸ Курінний, Петро Петрович (1894–1972) – історик, археолог, музеєзнавець, пам’яткоохоронець. У 1926–1932 рр. – директор Всеукраїнського музейного містечка.

²⁹ Мовиться про Всеукраїнське музейне містечко на території Києво-Печерської лаври, утворене 29 вересня 1926 р. на базі відкритого у 1922 р. на її території Музею культів і побуту та цілої низки інших музейних установ на території лаври. Нині – Національний Києво-Печерський історико-культурний заповідник.

Здесь я и с И[нститу]том о том же обговорил и прошу Вас, как зам[еститель] теперь Петр[а] Петр[овича], распорядиться выслать в КИАИ (Кавказский историко-археологич[еский] институт, Тифлис, ул[ица] Ленина № 40) все изд[ания] Лавр[ского] Муз[ея] с предложением обмена, и КИАИ тогда немедленно вышлет свои изд[ания], и тогда оба учрежд[ения] включают друг друга в постоянные списки состоящих в книгообмене. А как с укр[аинским] “Муз[ейним] збірн[иком]”³⁰ для КИАИ и для меня лично?

Жму Вашу руку.

Д. Гордеев.

ЦДАМЛМУ, ф. 208, оп. 1. спр. 92, арк. 1–1зв., автограф, авторська копія.

3. І. Моргілевський – Д. Гордєєву, Київ – Тифліс, 17 березня 1929 р.

Киев. Лавра. 17.ІІІ.1929.

Многоуважаемый Дмитрий Петрович,

мне, разумеется, очень стыдно, что только сейчас собрался Вам ответить на Ваши любезные письма.

Позвольте Вас от всей души поблагодарить за высланные мне издания, которые я получил в полной сохранности и порядке.

Получил я следующее:

1. Bulletin historique livre II, 1924, Tiflis.
2. Малая ц[ерковь] Мон[астыря] Св[ятого] Креста. Т[ифлис], 1921.
3. Шиомгвимская лавра. Т[ифлис], 1924³¹.
4. Album d'architecture Georgienne. Т[iflis], 1924.
5. Центральнокуп[ольные] культ[овые] зд[ания] в Цром-и и Атен-и. 1927.

Особенно ценен альбом груз[инской] архит[ектуры].

Свои работы для КИАИ высылаю следом за этим письмом.

Лаврские издания были высланы Вам 6.Х.1928. Вам лично за № 1357, для КИАИ за № 1358.

Получили ли? Вообще, напишите, что получили и что еще желательно получить!

По проверке оказалось, что у меня только один выпуск “Известий”, если можно, дошлите при случае остальные, очень буду признателен.

³⁰ Мовиться про видання: *Український музей*, Київ 1927.

³¹ Рік поставлений помилково, правильно “1925”.

О Ваших интересных экспедициях узнал не только из Ваших писем, но и из “Осведомительного Бюллетеня” Академии наук СССР³².

Когда будете публиковать материалы?

Я минувшим летом посетил Санаин³³, Ахпат³⁴, Урбниси³⁵ и Мокви³⁶, привез много фотографий, а Моквийскую церковь и обмерял; прожил там довольно долго.

Уже вычертил то, что намерял, вышло очень интересно, только на то, что у Павлинова³⁷ “савсэм не пахоже”, у старичка “невязочки” от 50 см до 1 мет[ра] совсем обыкновенное дело.

Может быть Вы помните мою просьбу послать в Стамбул ученым монахам кое-что из Тифлиских изданий, они очень будут обрадованы и вероятно не замедлят прислать Вам в обмен свои “Les echos d’orient”³⁸, где часто бывают очень интересные статьи.

Они, собственно, просили только о присылке “Monumenta agiographica Georgica” Кекелидзе³⁹.

Пошлите им еще⁴⁰ “Известия КИАИ”.

Адрес: Révérend Père S. Salaville⁴¹, Augustins de l’assomption Maison d’études supérieures, Kadi – Keuï, Constantinople, Turquie.

³² Мовиться про періодичне видання Інформаційного комітету по дослідженню союзних республік.

³³ Мовиться про Ечміадзінський монастир, розташований у м. Вагаршапат Армавірської області Вірменії. Нині монастир є резиденцією католикоса всіх вірмен.

³⁴ Монастирський комплекс, заснований у Х ст. Знаходиться у с. Ахпат Люрійської області Вірменії. Нині діючий монастир.

³⁵ Античне та середньовічне місто у Грузії, нині – село Карельського муніципалітету краю Шида-Картлі Грузії. Тут знаходиться середньовічний монастир, у якому збереглась базиліка VI–VII ст. (перебудована у середньовіччі), неподалік зберігся храм Русії (VII–IX ст.).

³⁶ Нині – село у Очамрінському районі Абхазії. На території Мокви розташований собор Х ст., який за плануванням та пропорціями близький Софії Київській.

³⁷ Павлінов, Андрій Михайлович (1852–1897) – архітектор, реставратор, історик архітектури, археолог. Член-кореспондент Московського археологічного товариства (1882), з 1885 р. – дійсний член Товариства.

³⁸ Періодик, заснований у 1897 р. в Кадіку (Османська імперія) в рамках Центру сходознавства при конгрегації асумпціоністів (Августинці Успіння Пресвятої Богородиці). До закриття журналу у 1941 р. вийшли друком 39 томів. У 1943 р. відновлений під назвою “Études byzantines”, а з 1946 р. й донині виходить під назвою “Revue des études byzantines”.

³⁹ Мовиться про видання: С.С. Kekelidze, *Monumenta Hagiographica Georgica*, pars prima: Keimena, Tiflis 1918. Кекелідзе, Корнелій Самсонович (1879–1962) – протоієрей, літературознавець, історик, археолог, академік Грузинської АН (1941).

⁴⁰ Далі знаходиться закреслене “Бюл”.

⁴¹ Салавіль, Северій (1881–1965) – професор Інституту в Кадіку при конгрегації асумпціоністів, редактор журналу “Les echos d’orient” у 1912–1932 рр. Про нього див: V. Grumel, *In memoriam. Le R. P. Séverien Salaville (1881-1965)*, *Revue des études byzantines* 23 (1965) 5–6.

Этот S. Salaville директор maison'a, очень почтенный старичок, бывший член нашего Археологич[еского] Инст[итута] в Конст[антинополе]⁴², чем очень⁴³ горд.

При посылке изданий сошлитесь на меня.

Недавно получил из Свердловска фотографии с предметов недавно найденного около Уральска клада⁴⁴.

Два сасанидских блюда с Шапуром II⁴⁵ и Бахрамом Гуром⁴⁶ такие, каких нет в Эрмитаже, и по художественным качествам и по сохранности; сохранность прямо неприличная, будто вчера сделаны.

Если это будет Вам не в большой труд, когда будете на проспекте Руставели, будьте так добры, спуститесь к Александровскому саду, там, на одном из углов есть букинист в кругленьком павильончике, у него был Линч⁴⁷, хотел он за него 10 руб[лей]; если он его еще не продал, черкните, будьте добры, открытку, я переведу деньги, а Вас попрошу переслать книги.

На днях тут был Оффенди Зуммер-оглы⁴⁸ из Стамбула. Читал ряд докладов.

Комиссии для изучения украино-турецких отношений организованы; во главе турецкой Фуад-бей⁴⁹, во главе нашей – М.С. Грушевский⁵⁰. В.В. Дубровскому⁵¹ пора собирать чемоданы для поездки в Стамбул за архивными материалами.

На съезде в Харькове увидимся 28.IV?

⁴² Російська наукова установа у Константинополі для дослідження візантійської історії, географії, епіграфіки, пам'яток тощо. Утворена 1894 р., проіснувала до 1914 р., офіційно – до 1920 р.

⁴³ Далі знаходиться закреслене “етим”.

⁴⁴ Мовиться про скарб, виявлений біля с. Турушево Омутнінської (Бісерівської) волості Вятської губернії у 1927 р.

⁴⁵ Шапур II (309–379) – сасанідський шахіншах Персії з 309 р. (був коронований ще в утробі матері).

⁴⁶ Бахрам Гур (Варахран V) – сасанідський шахіншах у 420/421–439 рр.

⁴⁷ Вочевидь, мовиться про видання: Г.Ф.Б. Линч, *Армения: очерки и этюды*, т. 1–2, Тифлис, 1910. Линч, Генрі Фініс Блос (1862–1913) – ірландський географ, вірменознавець.

⁴⁸ Зуммер, Всеволод Михайлович (1885–1970) – історик мистецтва, орієнталіст, завідувач кафедри історії мистецтв Бакінського університету, доцент (1923), професор (1924). Репресований. Заарештований 1933 р., засуджений до п'яти років заслання. Звільнений 1937 р. достроково. По звільненню переїхав до Ташкента, викладав у Середньоазійському державному університеті.

⁴⁹ Кепрюлю-заде, Мехмед Фуад (1890–1966) – тюрколог, літературознавець, історик.

⁵⁰ Грушевський, Михайло Сергійович (1866–1934) – історик, політичний діяч, дійсний член ВУАН (1923) та АН СРСР (1929).

⁵¹ Дубровський, Василь Васильович (1897–1966) – історик, архівіст. Завідувач музейної секції Укрнауки. Репресований. Заарештований 1934 р., до 1939 р. був ув'язнений. Під час війни емігрував до Німеччини, з 1956 р. – до США.

Жму Вашу руку.
Искренне Вас уважающий

И. Моргилевский.

ЦДАМЛМУ, ф. 208, оп. 1. спр. 189, арк. 1–2зв., автограф.

4. Д. Гордєєв – И. Моргілевському, Тифліс – Київ, 27 березня 1929 р.

И.В. Моргилевскому.

Тифлис
27.ІІІ. 1929.

Многоуважаемый Ипполит Владиславович!

В ответ на письмо Ваше, от 17.ІІІ. с[его] г[ода], имею сообщить, что мною из Лавры получено – сборник “Український музей” I и альбом “Ксилографічні дошки Лаврського музею”⁵². Такие же издания получены и КИАИ. Весьма благодарен за хлопоты. Если кроме этих публикаций имеются другие, могущие быть высланы, – за получение таковых я и КИАИ будем Вам весьма признательны.

Ваших оттисков в И[нститу]те еще не получено. По их получении незамедлительно вышлем №№ 1–3 и 4 “Бюллетеня КИАИ”,⁵³ а равно я переведу на учет КИАИ, и альб[ом] Цром-и и Атен-и – для установления с Вами порядка обмена. Что касается наших “Известий КИАИ”, то таковых уже вышло 4 тома – какой из них Вы имеете не уведомляете; поэтому прошу об этом меня поставить в известность для возбуждения соответствующего ходатайства о досылке.

Относительно Линча наводил справки не только у указанного Вами букиниста, но и у других, т[ак] к[ак] тот экземпляр, о котором Вы пишете, уже давно оказался проданным. В настоящее время на рынке имеется в Т[и]фл[исе] только один экз[емпляр] этой книги, хорошей сохранности, с картой, ценят 15 руб[лей]. Не торговался, т[ак] к[ак] поторговаться и не купить не годится – чтобы на будущее не испортить дела, но не думаю, чтобы была уступка сколько-нибудь значительная, а то и вовсе таковой может не быть, т[ак] к[ак] сейчас кавказоведные книги здесь в цене.

О летних экспедициях членов КИАИ, и моих в том числе, напечатаны сведения не только в “Осведомительном Бюллетене” КЭИ⁵⁴, но и

⁵² Мовиться про видання: *Ксилографічні дошки Лаврського музею. I. Українські старовинні гравюри типу народних картинок / Обробив до друку і вступний нарис написав П.М. Попов, Київ 1927.*

⁵³Періодик Кавказького історико-археологічного інституту, що виходив у 1929–1931 рр.

⁵⁴“Осведомительный бюллетень Комиссии экспедиционных исследований” – періодик, що виходив у 1926–1929 рр. з періодичністю двічі на місяць, у якому публікувались відомості про хід окремих експедицій та обробку здобутого матеріалу.

во II т[оме] отчета АН⁵⁵ за 1928 г[од] и сейчас печатается “Бюлл[етен]ь КИАИ” № 5. Подробней с иллюстрациями буду печатать в “Изв[естиях] КИАИ” – о Киранц⁵⁶е в т[оме] VI, а об остальных памятниках, осмотренных в Демижанском уезде⁵⁷ в 1928 г[оду], в т[оме] VII, каковой составляется, и к лету, надеюсь, будет сдан в набор.

О посылке труда Кекелидзе в К[онстантинополь] я в свое время говорил – исполнено ли, наведу справки.

На съезд, к 28.IV. я в Харькове буду – значит, увидимся в недалеком будущем. Отсюда я выеду в середине апреля, следовательно, если опять не отложите⁵⁸ ответ на полгода, а отпишите немедля, то я ответ смогу получить еще до отъезда на Украину и, если нужно, купить Линча.

Жму Вашу руку

Д. Гордеев.

ЦДАМЛМУ, ф. 208, оп. 1. спр. 92, арк. 1, 3зв., автограф, авторська копія.

5. I. Моргілевський – Д. Гордєєву, Теберда – Тифліс, 2 вересня 1930 р.⁵⁹

Теберда⁶⁰ 2.IX.[19]30.

Многоуважаемый Дмитрий Петрович,

завтра собираюсь покидать Карачай⁶¹, пробыл тут больше месяца. Три Зеленчукских⁶², Шоанин⁶³ и Сенты⁶⁴ обмерял, сфотографировал и описал.

Везу большой материал.

Самая интересная – Зеленч[укская] 1-я, прежде всего потому, что она сосредотачивает в себе все особенности черноморско-визант[ийской] ветви с армянскими прослойками, а еще и потому, что очень доступна для⁶⁵ изучения.

⁵⁵ Щорічні видання Академії наук СРСР, в яких подавалися короткі звіти про її діяльність.

⁵⁶ Монастир Аракелоц XIII ст., неподалік від с. Киранц Тавушського району Вірменії.

⁵⁷ Районний центр у Вірменії.

⁵⁸ Наступний текст написаний у правому полі останньої сторінки, перпендикулярно рядкам основного тексту.

⁵⁹ Текст виконаний на поштової листівці, на одному боці записана адреса: “Тифлис, Измайловская 2, Дмитрию Петровичу Гордееву”. На стороні, де виконаний текст листа, у верхньому полі приписка рукою Д. Гордєєва: “Отписал открыткой 14.IX. о том, что экспедиция в Карачай КИАИ не состоялась и о своих поездках этого лета”.

⁶⁰ Нині місто у міському окрузі Карачаєвськ Карачаєво-Черкеської республіки Росії.

⁶¹ Історичний регіон у передгір'ях північно-західного Кавказу.

⁶² Три християнські храми X ст. (Північний, Середній та Південний), розташовані на території Нижньо-Архизького городища у Карачаєво-Черкеській республіці Росії.

⁶³ Храм X ст. біля с. Коста Хетагурова Карачаєвського району Карачаєво-Черкеської республіки Росії.

⁶⁴ Храм X ст. в околицях карачаєвського аула Нижня Теберда Карачаєво-Черкеської республіки Росії.

⁶⁵ Слово “для” написано над рядком.

Уверен был, что встречу Вас здесь. Почему не приехали? Что о Линче? Когда в Киеве?

Искренне уваж[ающий] Вас

И. Моргилевский.

ЦДАМЛМУ, ф. 208, оп. 1. спр. 184, арк. 3–3зв., автограф, поштівка.

6. *И. Моргілевський – Д. Гордєєву, Київ – Тифліс, 26 червня 1931 р.*⁶⁶

Киев. 26.VI.1931.

Многоуважаемый Дмитрий Петрович,
в середине августа собираюсь выезжать в Крым и оттуда – на Кавказ. В Тифлисе буду, вероятно, в конце августа или в начале сентября.

Где Вы предполагаете быть в это время?

Муз[ейный] Городок разъезжающимся в командировки сотрудникам кроме их прямых задач дает поручения по пополнению других музеев нашего комбината. В частности, на меня возложена довольно трудная и неблагодарная задача – присмотреть что-нибудь из культовых предметов по исламу, язычеству, какие-нибудь фетиши и т[ому] под[обное] для Музея истории религий.

Если возможно, то приобрести что-нибудь, а нет – то обменять (если это, скажем, музейный фонд какого-либо музея).

Очень прошу Вас сообщить мне, куда и к кому бы, по Вашему мнению, мне следовало обратиться по этому делу.

Я думаю, что большую пользу мне бы могли оказать совет и указание Чурсина⁶⁶. Если это не очень трудно, сделайте мне, пожалуйста, одолжение, поговорите с ним по этому вопросу и сообщите мне до 15.VIII. его соображения.

Было бы очень хорошо мне его застать в Тифлисе, поэтому просил бы сообщить, будет ли он тогда, когда я буду в Тифлисе.

Когда собираетесь в Харьков?

Будете ли в этом году в Киеве?

С искренним уважением и приветом

Ваш И. Моргилевский.

ЦДАМЛМУ, ф. 208, оп. 1. спр. 184, арк. 4–4зв., автограф.

⁶⁶ У верхньому полі рукою Д. Гордєєва олівцем написано: “19.VII. ответил телеграммой (вернувшись из Шио-Мгвим[ской лавры]). “Буду Кавказе половину сентября. Чурсин умер”. И тогда же, на всякий случай, отослал и открытку”.

⁶⁷ Чурсін, Григорій Філіпович (1874–1930) – етнограф-кавказознавець. Співробітник Кавказького історико-археологічного інституту (з 1923), завідувач Історико-етнографічного відділу Закавказької наукової асоціації при ЗакЦВК (з 1924), співробітник науково-дослідного краєзнавчого кабінету Закавказького комуністичного університету (з 1928).